

Het nut van architectuurkritiek

De architectuurkritiek ligt met enige regelmaat onder vuur. In plaats van het debat aan te jagen verzanden critici in een beschrijving van gebouwen en genieën. Door hun inhoudelijke kennis en hun manier van beschrijven kunnen architectuurhistorici en -critici het debat nieuw leven inblazen.

Theater Zeebelt in Den Haag organiseerde op 27 juni 2003 een discussie over tien jaar architectuurkritiek. Het thema van de avond was enigszins misleidend, aangezien het debat uitsluitend het nut van de Prix de P... ter discussie stelde. De Prix de P... is sinds 1991 de (bijna) jaarlijkse Haagse prijs voor de minst geslaagde nieuwbouw in deze gemeente. Met deze schandprijs wil de organisatie het architectuurdebat in Den Haag verlevendigen en het gebrek aan een kritische analyse in de tijdschriften en kranten compenseren. Na tien jaar Prix de P... werd nu de tijd rijp geacht om de houdbaarheid van de prijs te bespreken. Moest de prijs gewoonweg worden opgeheven of mocht hij blijven en ieder jaar weer provocerend van zich laten spreken? Het debat bevatte twee discussieonderdelen. In het eerste deel werden de prijswinnende projecten van de afgelopen jaren aan de hand van een aantal thema's geëvalueerd. Hierbij stond onder meer de vraag centraal in hoeverre deze projecten zich in de tijd alsnog hadden bewezen. Het tweede deel van de avond bestond uit een discussie met het publiek over het voortbestaan van de prijs.

De Prix de P... wordt een architectuurprijs genoemd, maar uit de jaarlijks gekozen thema's en de prijswinnaars komt een volstrekt willekeurige lijn naar voren. Hier worden terecht vraagtekens bij geplaatst. Thema's als 'de teloorgang van de openbare ruimte', 'pleinvrees', 'Haagse nieuwbouw' en 'visuele vervuiling van de stad' passeerden de revue. In 1996 luidde het thema zelfs 'misplaatste architectuur' en werd het Rijswijkseplein (onder meer bekend van de zuurstokkleurige studentenflat van Carel Weeber) tot prijswinnaar uitgeroepen. Hoewel in dat jaar het simpelweg verkeerd neerzetten van een gebouw centraal stond, zag de jury in de prijswinnaar bewezen dat de stad Den Haag een stedenbouwkundig beleid ontbeerde. Het plein verdient inderdaad niet de schoonheidsprijs, maar van een heldere en uitgebreide analyse door de jury is hier allesbehalve sprake. Bij bijna alle edities wordt op vergelijkbare wijze slechts een enkel aspect van een vaak ingewikkeld project uitgelicht en beoordeeld. Het ontbreekt de juryrapporten bovendien aan een duidelijk betoog over de selectiecriteria, waardoor de keuze al snel toevallig en subjectief lijkt.

Dit ongecompliceerde beoordelen wordt door velen overigens als zeer positief ervaren; er wordt zo tenminste weer wat olie op het vuur gegooid. Daarbij kun je natuurlijk de vraag stellen wat zo'n prijs daadwerkelijk teweeg zou moeten en kunnen brengen. De prijs is ooit opgezet om in de beoordeling van de bouwproductie weer een kritische distantie aan te brengen. Draagt het simpelweg ageren tegen alles wat zogenaamd lelijk is hieraan überhaupt wat bij? Of moeten de keuzes weliswaar minder provocerend, maar wel genuanceerder zijn? Het ontbreken van een eenduidig antwoord hierop maakt het gebrek aan een overkoepelende visie eens temeer zichtbaar.

Verwarring alom Hoewel het debat een zeer lokaal fenomeen tot onderwerp heeft, raakt de inhoud wel degelijk aan een aantal breder bediscussieerde problemen. Daarbij gaat het telkens weer om de roep om een duidelijker stellingname van de criticus én om meer intellectuele inhoud. Het al jarenlang ontbreken van een kritisch betoog en een grondige analyse maakt dat de criticus een weinig invloedrijk persoon binnen het architectonische krachtenveld is geworden. De criticus is al lang geen aanjager meer en de crisissituatie binnen de architectuurkritiek wordt dan ook meer dan eens uitgeroepen: door de architectuurcritici en -historici zelf welteverstaan. Zo werd in 1985 aan de Academie van Bouwkunst in Rotterdam een symposium gehouden met als titel 'Architectuurkritiek bestaat niet' en vond niet zo lang geleden in De Balie in Amsterdam het debat 'Critici aan het woord' plaats. Tijdens dit debat werd opnieuw de vraag gesteld in hoeverre de architectuurkritiek überhaupt nog bestond.¹ Het zijn slechts twee momenten in een reeks discussies, waarbij niet zelden de relatie met de architectuurgeschiedenis wordt aangehaald.

Het al jarenlange twijfelen over de kwaliteiten en de aard van de architectuurkritiek kent wellicht zijn oorsprong in het wegvallen van een aantal zekerheden in de beoordeling van architectuur in de negentiende eeuw. De architectuurtheorie en architectuurkritiek gingen tot het midden van die eeuw nog hand in hand. Er bestond een objectieve theoretische schoonheidsleer waaraan de verschillende beoordelingscriteria in de architectuurkritiek werden ontleend. De architectuurdiscussie kreeg in de tweede helft van de negentiende eeuw echter steeds meer een subjectieve en maatschappelijke lading en dit leidde alom tot verwarring. Het debat vond niet langer aan de hand van algemeen geldende regels plaats maar werd bepaald door allerlei meningen. Architecten gingen met elkaar en met een steeds mondiger wordend publiek (de pers) in discussie over smaak en de esthetische kwaliteiten van architectuur. Door het wegvallen van het kader heerste er bij de eerste groep een grote onzekerheid over de intellectuele kwaliteiten en de status van de architectuurcriticus. Een toenemende concurrentie in die periode maakte de architect (toen al) zeer bewust van de macht van de pers. Er werd alom geklaagd over het lage niveau van de kritieken, hoewel sommige architecten zich realiseerden dat een slechte kritiek

De Prix de P... is ooit opgezet om in de beoordeling van de bouwproductie weer een kritische distantie aan te brengen

¹ Het debat 'Critici aan het woord' vond op 15 januari 2003 plaats en werd georganiseerd door ARCAM (Stichting Architectuur Centrum Amsterdam).

ontvangen nog beter was dan te worden doodgezwegen. Dit alles bij elkaar opgeteld maakte dat een eerste crisis in de architectuurkritiek al in de jaren tachtig van de negentiende eeuw werd gepredikt (Woud 1997, 210-214).

Het gemor over de lage inhoudelijke kwaliteiten van de architectuurkritiek lijkt van alle tijden, hoewel keer op keer naar een houvast voor de toekomst wordt gezocht. Daartoe worden de banden met de architectuurgeschiedenis meer dan eens aangehaald in een poging een invloedrijkere positie te bereiken. De architectuurgeschiedenis en architectuurkritiek hebben zich in de tijd steeds weer naar elkaar toe begeven en dan weer van elkaar verwijderd. Algemeen wordt wel gesteld dat beide niet zonder elkaar kunnen. Architectuurhistorici en -critici pleiten voor een gezaghebber positie. Hun manifesten beginnen steevast met een tirade over het gebrek aan betrokkenheid en een kritische distantie bij de criticus en historicus, waardoor deze als vanzelf onderdeel wordt van het propagandasysteem van de architectuur – een systeem waarin de architect vaak met veel eigen publicaties en tentoonstellingen maar al te graag participeert.

Zelfbedruipende architectuurmachine Met de Nederlandse architectuur is het de afgelopen jaren op allerlei terreinen bijzonder goed gegaan. Een kritische positie van de architectuurhistoricus en -criticus is dan al snel niet meer zo noodzakelijk. Deze ontwikkeling werd onder meer door Ed Taverne (toenmalig hoogleraar architectuurgeschiedenis aan de Rijksuniversiteit Groningen) in 1998 al benoemd (Oosterman, 1998). Naar zijn mening was de invloed van de architectuurhistoricus destijds naar een absoluut dieptepunt gedaald. Maar ook architectuurcriticus Roemer van Toorn legde recentelijk weer de vinger op een zelfbedruipende architectuurmachine waarin alles alleen nog maar over de vorm lijkt te gaan (Toorn, 2003). Tijdens het debat in De Balie bestempelde hij de criticus voornamelijk als propagandist, maar ook als ambassadeur, ghostwriter, informant, journalist, onderzoeker en collaborateur. Met als belangrijkste verwijt dat iedereen keurig meedeint op het succes van de Nederlandse architectuur. Het roept meteen de vraag op wat de rol van de architectuurcriticus dan wel zou moeten zijn. Bovenstaande meningen mogen duidelijk maken dat een inhoudelijke koerswijziging ijverig wordt bepleit.

Historici en critici moeten zich meer bewust worden van de maatschappelijke, culturele en politieke lading van architectuur en beseffen dat zij het debat puur door hun inhoudelijke kennis en manier van beschrijven op scherp kunnen zetten. Er moeten simpelweg vragen worden gesteld, waardoor ontwikkelingen hun vanzelfsprekendheid verliezen. In de woorden van Taverne: 'Het essentiële van een dergelijk debat is dat historici vanuit hun eigen discipline eisen stellen, een crisis bewerkstelligen, proberen de dingen aan te scherpen en ook met argumenten kunnen komen, waardoor ze een gesprekspartner kunnen zijn van bestuurders en ontwerpers' (Oosterman, 1998, 25). Een simpele discussie over hoe mooi of hoe lelijk een gebouw is, leidt tot weinig noemenswaardige inzichten in het architectuurveld. Het fetisjistisch beschrijven van een enkel gebouw (met vaak een nadruk op de vorm) wordt

dan ook als totaal achterhaald ervaren.² Architecten en hun gebouwen worden op die manier steeds opnieuw en geheel onterecht op een voetstuk geplaatst.

De critici moeten daarentegen de diepte in en in het experiment tot een nieuwe vorm van kritiek komen. Het ontwikkelen van nieuwe handvatten blijkt echter uitermate moeilijk en het jarenlange getob over de status van de architectuurkritiek is daarvan het levendige bewijs. Bovenstaande boodschap is verre van vernieuwend, maar wellicht kan ze in een discussie over het voortbestaan van de Prix de P... nog wat soelaas bieden. De prijs is een noemenswaardig lokaal initiatief en vormt een van de vele schakels binnen het architectuurdebat. Maar meer inzicht in het Haagse architectuurveld en een wat minder objectgerichte benadering zou de discussie zeker niet schaden en wellicht tot tastbare resultaten in het Haagse beleid kunnen leiden. En welke criticus wil dat nu niet?

Linda Vlassenrood is curator bij het Nederlands Architectuurinstituut.

Literatuur

- Ghirardo, D. (1998) 'Bedrog in de architectuur: de stand van de Amerikaanse kritiek, een manifest'. In: *Archis*, nr. 10, 10.
- Oosterman, A. en L. Vlassenrood (1998) 'De positie van geschiedenis en kritiek in de Nederlandse architectuur: interview met Ed Taverne'. In: *Archis*, nr. 10, 23-31.
- Toorn, R. van (2003) 'Propaganda en de terugkeer van het ornament', In: *Architectuur in Nederland: jaarboek 2002-2003*, 9-17.
- Woud, A. van der (1997) *Waarheid en karakter: het debat over de bouwkunst 1840-1900*. Rotterdam: NAI.

² De redactie van *Archis* besloot enkele jaren geleden onder leiding van Ole Bouman niet langer het 'genie' en het gebouw op een voetstuk te plaatsen. Diane Ghirardo (hoogleraar architectuur aan de University of Southern California, Los Angeles) riep architectuurhistorici en -critici in 1984 al op zich niet louter op de vorm te richten, maar ook aandacht te schenken aan de sociale, milieutechnische, economische en ecologische aspecten van de bouwpraktijk (Ghirardo 1998, 10).